

A. G. S. Kariyawasam
Koncepcja Bodhisattwy

Tłumaczył Wojciech Muła
Ostatnio weryfikowane dnia 16 maja 2004 roku

Buddhist Publication Society, Bodhi Leaves Publication No. 157
Copyright © 2002 Buddhist Publication Society
Buddhist Publication Society
P.O. Box 61
54, Sangharaja Mawatha
Kandy, Sri Lanka

Tylko dla bezpłatnego rozpowszechniania.

Możesz wydrukować kopie tego dokumentu do prywatnego użytku.
Możesz przeformatować ten dokument i w tak zmienionej formie
rozprowadzać w sieciach komputerowych, nie pobierając opłat za
jego udostępnianie, kopiowanie itp.

W każdym innym przypadku wszelkie prawa zastrzeżone.
Niniejsze tłumaczenie podlega tym samym prawom.

Skład wykonano w systemie L^AT_EX 2_ε

Spis treści

Od tłumacza	3
Etymologia	3
Koncepcja Bodhisattwy	3
Kim jest Budda?	5
Drugie Zgromadzenie	6
Bodhisattwa Siddharta	8
Paramity	8
Opuszczenie Nieba Tusita	10
Idealy Arahata i Bodhisattwy w Mahajanie i Hinajanie	12
Ideał Bodhisattwy i codzienne życie	13
Buddhist Publication Society	15

Od tłumacza

Wszystkie przypisy pochodzą od tłumacza.

Dla większości sutt palijskich, podano dokładne umiejscowienie w hierarchii Tipitaki (obszerne tłumaczenia z Kanonu znajdzie Czytelnik na stronach www.metta.lk oraz www.accesstoinsight.org). Niestety, niektórych tekstów źródłowych, nie udało się zlokalizować w Internecie, w tekście pozostały jednak oryginalne odnośniki.

Tylko w następnym punkcie występuje pisownia 'bodhisattva', w dalszej części tekstu stosowane będzie spolszczone słowo 'bodhisattwa'.

Etymologia

Bodhisattva (pali Bodhisatta) jest istotą aspirującą do Bodhi, do stanu Oświecenia. Koncepcja bodhisattwy (w znaczeniu „stający się Buddą”) jest jedną z najważniejszych w buddyzmie. Słowo *bodhisattva* można rozdzielić na dwa słowa: *bodhi* oraz *sattva*. Pierwsze z nich, *bodhi*, pochodzi od *budh* (być przebudzonym) i znaczy 'przebudzenie' lub 'oświecenia', zaś drugie, *sattva*, wywodzi się od *sant*, imiesłowu terażniejszego od 'być' i znaczy 'istota' albo dosłownie 'ten który jest' lub 'czująca istota'. Stąd terminowi *bodhisattva* przypisuje się znaczenie 'ten, którego esencją jest oświecenie' lub 'oświecona wiedza'. Dalsze implikacje znaczeniowe to 'poszukujący oświecenia', 'stający się Buddą'. Są również sugestie, iż palijski termin może pochodzić od słów *bodhi* i *satta* (skt. *sakta*, od *sanj*) 'ten który osiągnął lub próbuje [stara się] osiągnąć oświecenie'.

W oryginalnym kanonie palijskim, terminu *bodhisatta* używano (prawie) wyłącznie do określenia osoby Gautama Buddy z okresu sprzed osiągnięcia przezeń oświecenia.

Koncepcja Bodhisattwy

Już przed pojawieniem się Gautama Buddy koncepcja bodhisattwy, jak również Buddy i *cakravartina*¹, były znane w Indiach. Gdy książę Siddharta, który później stał się Gautama Buddą, został poczęty w łonie Królowej Maji, jasnowidz przepowiedział, że przyszedł syn Suddhodana będzie albo władcą świata (*cakravartin*), albo Buddą. Kiedyś Budda, odpowiadając na pytanie zadane przez bramina, zaprzeczył by był bogiem lub *yakkhą*², lecz potwierdził iż jest Buddą, a dokładniej jednym z kolejnych Buddów.³

Dobrze znana strofa z Pali (Dhammapada⁴, wers 183)

¹ Cakravartin — władca świata

² Yakkha — jeden z rodzajów potężnych „nie-ludzkich” istot – czasem przyjaznych, czasem zabójczych i okrutnych. Żeńska *yakkha* (*yakkhini*) jest przeważnie bardziej zdradziecka i podstępna niż męski *yakkha*.

³ Sutta Pitaka/Anguttara Nikaya/Catukkanipata/Cakkavago, część 6, zatytuowana *Dooasuttaue* (Do Bramina Dona)

⁴ Sutta Pitaka/Khuddaka Nikaya/Dhammapada; polski przekład: Zbigniew Becker, wydawca: Misja Buddyjska „Trzy Schronienia” w Polsce

sabbapapassa akaranam	Unikaj zła,
kusalassa upasampada,	podtrzymuj dobro,
sacittapariyodapanam	oczyszczaj swój umysł –
etam buddhana sasanam	oto nauka Buddów

stwierdza, że źródłem nauczania które zawiera nie jest jeden szczególny Budda, ale wszyscy Buddowie. *Amagandha Sutta*⁵ prezentuje podobny styl, zawiera bowiem mowę nie Buddy Gautamy, lecz wcześniejszego Buddy o imieniu Kassapa.

W specyficznym kontekście czasu i przestrzeni ma miejsce bezosobowe, uniwersalne zjawisko – Sammasambodhi, Doskonałe Oświecenie. Budda jest tym, który ponownie odkrywa Dhammę⁶ i głosi ją na nowo światu, który o niej zapomniał. Termin bodhisattwa określał osobę Gautama Buddy, z okresu od opuszczenia przezeń domu, do osiągnięcia oświecenia – był używany w tym właśnie znaczeniu przez wszystkich, także przez Buddę. Później okres życia do którego się odnoszono rozszerzył się, i pod terminem bodhisattwa rozumiano Siddhartę od chwili poczęcia do oświecenia. Jeszcze później, termin ten zaczął odnosić się do analogicznego okresu życia, nie tylko Gautama Buddy, ale wszystkich Buddów. Gdy do głosu doszły także doktryny karmy⁷ i odradzania się⁸, obie znane i akceptowane w przedbuddyjskich Indiach, jako bodhisattwa rozumiany był nie tylko Budda Gautama w swoich wcześniejszych żywotach, ale również te nieliczne istoty, które aspirują do Niezrównanego Oświecenia.

Takie nauczanie istnieje w Theravadzie, najstarszej tradycji buddyjskiej; np. w *Mahapadana Suttanata*⁹ mowa jest o sześciu Buddach poprzedzających Gautame. Tekst ten przypisywany jest samemu Buddzie – podaje on czas w którym żyli poprzedzający go Buddowie, kastę do której należeli, nazwisko rodowe, długość życia itd. W *Buddhavamsa*, późniejszej pracy¹⁰ należącej do Khuddaka Nikaya¹¹, liczba wymienianych Buddów zwiększa się dwudziestu pięciu – dwudziestym piątym Buddą jest Gautama. Ta liczba nie zmienia się już w innych tekstach należących do tradycji Theravady.¹²

Mimo wszystko, wspomniane wyliczenia Buddów w żadnym razie nie są wyczerpujące. W *Mahapadana Suttanta* Budda rozpoczyna opowieść od szóstego Buddy, wspominając jedynie, że dziewięćdziesiąt jeden kalp temu, był taki a taki Budda, sugerując tym samym, że liczba Buddów jest nieograniczona. Wynika z tego, iż podobnie liczba bodhisattwów jest nieograniczona.

Książę Siddharta osiągnął Oświecenie jako istota ludzka i jako istota ludzka żył i odszedł.

⁵ Sutta Pitaka/Khuddaka Nikaya/Sutta Nipata/Cula vagga/Amagandha Sutta

⁶ pali *Dhamma*, skt. *Dharma* — w tym kontekście oznacza naukę (Naukę Buddy), wiedzę.

⁷ Prawo karmy – prawo przyczyny i skutku. skt. *Karma*, pali *kamma* – dosłownie ‘działanie’.

⁸ ang. *rebirth*

⁹ *Mahapadana Suttanata* – należy do zbioru Sutta Pitaka/Digha Nikaya, powstanie datowane na ok. 250 rok p.n.e.

¹⁰ Szacuje się czas powstania tego tekstu na pierwszy wiek przed naszą erą.

¹¹ Piąta część (kolekcja – *nikaya*) Sutta Pitaka.

¹² Tłumacz znalazł interesujące uzupełnienie do tego akapitu. Otóż teksty które powstały w okresie I-IV w. n.e., czyli dużo później niż *Buddhavamsa*, mówią już o trzydziestu pięciu Buddach. Natomiast sutty bardzo wczesne, które powstały prawdopodobnie ok. IV w. p.n.e., wspominają tylko o trzech Buddach.

Jak wcześniej wspomniano, mówił o sobie, że był Buddą, nie zaś devą¹³ czy inną nadprzyrodzoną istotą, był tylko odkrywcą zapomnianego nauczania. I właśnie to zadecydowało o jego znaczeniu i wielkości, bowiem jemu współczesnym nie udało się osiągnąć tego samego – odkryli bowiem tylko część, bądź nie odkryli wcale, tego co odkrył Siddharta. Posiadał wrodzony talent, osiągnął najwyższe doświadczenie dostępne ludziom; zarówno pod względem intelektualnym jak i moralnym był wielkim, doskonałym człowiekiem (*mahapurisa*). Na wszystkich etapach życia, od poczęcia aż do śmierci, można w nim było dostrzec coś niezwykłego.

Kim jest Budda?

Nim zostanie szczegółowo powiedziane kim jest bodhisattwa, z pewnością pomocne będzie wyjaśnienie kim jest Budda. W buddyzmie Theravady ideału Buddy (Oświeconego) nie otacza się kultem, podobnie osoba Buddy nie jest obiektem czci i modłów. Buddy nie traktuje się jako teoretyka metafizyki, ani też materialisty, nie jest również nauczycielem, który tak jak Mesjasz, wymagałby bezgranicznego oddania. Jest człowiekiem, który osiągnął doskonałość, dzięki uświadomieniu sobie, w najwyższym możliwym dla człowieka stopniu, esencji własnej natury. Tylko człowiek może stać się Buddą.

Mogą istnieć planety w jakimś innym układzie słonecznym, zamieszkałe przez jakieś nadnaturalne istoty. Jednak jeśli te planety nie są podobne do Ziemi, istoty te nie mogą osiągnąć pełnego oświecenia. Nawet, jeśli owe istoty prowadzą szczęśliwe życie, w innych niż ludzka sferach istnienia, wciąż podlegają prawu zmiany i ewolucji (*anicca* lub *vaya-dhamma*), przez co nie są wolne od narodzin i śmierci, towarzyszą im konflikty: nie są więc wolne od *dukkha* (cierpienia).

Budda jest człowiekiem, który uświadomił sobie, że są szczęśliwsze stany istnienia, niż ten spętany uwarunkowaniami świat. Po wytrwałej duchowej walce, osiąga on nieuwarunkowany stan (*asankhata*), który jest wolny od wszelkich dualności¹⁴. Wolność od dualizmu powoduje nieobecność jakichkolwiek konfliktów (*dukkha*). Dlatego też, stan ten, jest opisywany jako wolny od smutku i szczęścia (w zwyczajnym znaczeniu tych słów). Natomiast na transcendentnym, mistycznym poziomie, jest to najwyższe szczęście (*parama-sukha*). Ponieważ w tym stanie nie ma podmiotu, który ulegałby zmianom, dlatego też jest on nieprzemijający (*avyaya*) i trwały (*dhuva*). To właśnie nazywane jest stanem Nirwany. Budda jest osobą, która dzięki własnym wysiłkom, uświadamia sobie ten fakt po raz pierwszy, po czym uczy cały świat jak osiągnąć Nirwanę – odtąd jest Nauczycielem (*sattha*). Arahaci są jego uczniami, którzy postępują zgodnie z jego nauczaniem. Zaś bodhisattwowie są tymi, którzy aspirują albo do pełnego Oświecenia – stanu Buddy, albo, w szczególnym przypadku, tylko do osiągnięcia stanu arahata.

Mówiąc precyzyjnie, człowiek staje się Buddą w chwili osiągnięcia oświecenia, natomiast w okresie życia poprzedzającym to wydarzenie jest bodhisattwą – Gautama Budda używał tego słowa w tym właśnie znaczeniu. Ale jest też więcej niż prawdopodobne, że stosował go czasem w odniesieniu do swoich wcześniejszych żywotów, gdy objaśniał ludziom szczególne

¹³ Jeden z rodzajów istot zamieszkujących wyższe światy sansary, niebiańska istota.

¹⁴ Przeciwności, rozróżnień, ocen itd.

punkty doktryny. Jataka¹⁵, które można znaleźć w Sutta Pitaka, np. w *Mahagovinda Sutta*¹⁶, *Mahasudassana Sutta*¹⁷ czy *Makhadeva Sutta*¹⁸ itp. potwierdzają to przypuszczenie. Ponadto, na podstawie wyżej wymienionych źródeł, można wywnioskować, że zarówno zbiór Jataka jak i koncepcja bodhisattwy praktykującego (rozwijającego) paramity, powstały dużo później. Dlatego też można powiedzieć, że obecny ideał bodhisattwy jest mieszanką dwóch koncepcji: pierwotnej i rozwiniętej przez późniejszych buddystów.

Drugie Zgromadzenie

Rozłam Szkół, który rozpoczął się na drugim Zgromadzeniu¹⁹ odłączeniem Mahasanghika²⁰ (który to odłam przyczynił się do stworzenia kultu bodhisattwów), w późniejszych przekazach pisemnych jest uważany za najwcześniejsze początki Buddyzmu Mahajany.

Wygląda na to, że w sutrach terminu bodhisattwa po raz pierwszy użył Budda, gdy odnosił się do okresu sprzed swego oświecenie; w takim kontekście mówił „w dniach przed moim oświeceniem”²¹ lub „gdy byłem jeszcze tylko bodhisattwą”²². Następnie mamy sutty Palijskie (o których była mowa wcześniej) w których Budda opowiada, w podobnym stylu jaki użyto w późniejszych Jatakach, o swoich poprzednich żywotach. W *Buddhavamsa* i późniejszych komentarzach, widzimy jak koncepcja bodhisattwy staje się bardziej pojemna – nie odnosi się tylko do wcześniejszych istnień Gautamy, jest już pewną bardziej ogólną teorią.

W *Buddhavamsa*, która należy do Khuddaka Nikaya, znajdują się historie życia dwudziestu pięciu Buddów, ostatnim z nich jest Gautama. Są tam również podane imiona pod którymi był znany za czasów wcześniejszych Buddów, gdy był jeszcze bodhisattwą. Kroniki omawiają dziesięć paramit, osiem warunków koniecznych do osiągnięcia Stanu Buddy, oraz mówią o decyzji bodhisattwy, który postanawia odłożyć wejście w Nibbanę. Innym dokumentem przedstawiającym drogę bodhisattwy jest *Mahavastu* (ok. I-II w. p.n.e), napisany w sanskrycie przez członków odłamu Mahasanghika.

¹⁵ Jataka (Džataka) — historie wcześniejszych żywotów Buddy, tak w formach zwierzęcych jak ludzkich. Część historii została zaadaptowana z przed-buddyjskich źródeł.

¹⁶ Sutta Pitaka/Digha Nikaya/Maha Vagga Pali, nr 19

¹⁷ Tamże, nr 17

¹⁸ Sutta Pitaka/Majjhima Nikaya, nr 83

¹⁹ Według tradycji Therawady miał on miejsce w roku 380 p.n.e (100 lat po parinirwanie Buddy) w indyjskiej miejscowości Vesala.

²⁰ Zgodnie z legendą, na pierwszym Zgromadzeniu, które odbyło się w porze deszczowej, niedługo po parinirwanie Buddy, część uczniów zgromadziła się w jaskini w której zmarł Budda, a część poza nią. Ci którzy zgromadzili się na zewnątrz nazwali siebie Mahasanghika (Wielkie Zgromadzenie). Natomiast w jaskini zgromadzili się starsi uczniowie (*Sthavira*), którzy dali początek Therawadzie. To były dwie pierwsze sekty w Hinajanie; później z Mahasanghika wyodrębniło się jeszcze kilkanaście innych odłamów.

²¹ Sutta Pitaka/Majjhima Nikaya/Bodhirajakumara Sutta, drugi akapit: „Wielki książę, przed moim oświeceniem, gdy byłem jeszcze poszukającym oświecenia [...]”

²² To stwierdzenie można znaleźć w kilku suttach z Sutta Pitaka/Majjhima Nikaya: Bhaya-bherava (MN 4), Dvedhavitakka (NM 19), Maha-Saccaka (MN 36), Maha-Sihanada (MN 12)

Nauczanie Buddy wcale nie jest fatalistyczne, ukazuje technikę duchowego treningu, którego finalnym efektem, jest stała zmiana osiągana z chwilą osiągnięcia nieuwarunkowanego stanu Nirwany. Zatem każdy ma możliwość, nie tylko osiągnąć wyzwolenie, lecz także stać się autentycznym nauczycielem (doskonałym Budda). Ludzie z mniejszymi możliwościami mogą osiągnąć stan arahata lub zostać Pratyeka Buddami²³.

Therawedianie z biegiem czasu zaczęli kłaść nacisk na intelektualny rozwój, zamiast religijną praktykę i urzeczywistnienie, natomiast propagatorzy ideału bodhisattwy, będącego wyrazem sprzeciwu wobec teoretyzowania Therawedian, osiągnęli drugą skrajność w swym nazbyt praktycznym podejściu. Zrobili z bodhisattwy kogoś na kształt zbawiciela, czego dobrym przykładem jest Awalokiteśwara. Wszyscy ludzie podejmują starania by stać się Buddami i uratować innych, podczas gdy osoby biernie wierzą, iż zostaną uratowane przez łaskawych bodhisattwów. Nauczanie Gautama Buddy, które koncentrowało się na praktycznym wykorzystaniu psychologii i etyki oraz unikaniu skrajności, popadło w zapomnienie.

Ewolucja poglądów spowodowała, że altruistyczne motywacje, które były niczym więcej niż intelektualną koncepcją, wśród Therawedian stały się mocno akcentowane. Wynikiem tego odpowiedzialność za siebie, na którą Budda kładł tak wielki nacisk, została odsunięta w cień. Ta tendencja była do granic eksploatowana szczególnie na Dalekim Wschodzie, czego rezultaty można dostrzec w koncepcji Buddy Amitabhy czy Bodhisattwy Awalokiteśwary jako uosobienia współczucia, miłosiernego duchowego ojca, którego jednym celem jest uwolnić wszystkie żyjące istoty od cierpienia.

Taki rozwój był naturalną konsekwencją, głęboko zakorzenionej w ludzkiej naturze, potrzeby znalezienia zewnętrznego obrońcy i pocieszyciela, czy to w męskim czy żeńskim bóstwie. Tego rodzaju rozwinięcie koncepcji matki i ojca (opiekunów) można znaleźć w dowolnej religii. Ale Budda Gautama silnie wierzył, że Buddowie są tylko pionierami na ścieżkach duchowych, że są nauczycielami – wcale nie współczującymi wszystkim istotom – uczącymi sposobów na wyzwolenie, które to sposoby, mądre jednostki muszą już samodzielnie wcielać w życie. Tak samo idea zbawienia, za wyjątkiem samozbawienia które jest indywidualnym osiągnięciem, była mu zupełnie obca. Właśnie dlatego nauczanie Buddy jest poświęcone w tak dużym stopniu indywidualnej praktyce.

Wcześniej zostało pokazane, jak poprzez włączenie doktryn o karmie i odradzaniu, życie bodhisattwy zostało „rozciągnięte” na niezliczoną liczbę istnień. Doktryna karmy wskazuje, że intelektualna i moralna wielkość nie może zostać osiągnięta bez równie wielkiego wysiłku. Owa wielkość, do której dochodzi się dzięki odpowiedniemu treningowi i dyscyplinie, nie może zostać osiągnięta w ciągu jednego życia. To jednak nie znaczy, że oświecenie jest nieosiągalne w tym czasie. Przeciwnie, często okazywało się, że oświecenie osiągano w jednym życiu (*dittheva dhamme*) i to doświadczenie dawało człowiekowi wystarczające zdolności by stać się arahatem. Obowiązkiem każdego ucznia Buddy jest próbować to osiągnąć.

²³ Osoba, która własnymi siłami osiągnęła oświecenie, nie mając uprzednio żadnego kontaktu z Dhammą (nauczeniem Buddy).

Bodhisattwa Siddharta

Prześledźmy jak koncepcja bodhisattwy rozwijała się na przestrzeni wieków. Historyczne fakty dotyczące Buddy nie są trudne do ustalenia. Siddharta, syn lokalnego władcy z północnych Indii, rozpoczął życie około VI wieku przed naszą erą. Początkowo rozkoszował się zmysłowymi przyjemnościami, jednak jego stosunek do tego stylu życia był zupełnie inny niż przeciętnych ludzi. Nawet gdy doświadczał przyjemności, intuicyjnie wyczuwał, iż prawda i ostateczne szczęście nie może zostać osiągnięte poprzez doświadczanie coraz to nowych uciech. Wręcz przeciwnie, prowadzą one do moralnego i intelektualnego upadku, którego efektem jest coraz to większe i większe cierpienie. Był tego pewien.

Ożenił się, żona urodziła mu syna. Jednak wciąż czuł, że to nie jest ostateczne spełnienie ludzkiego życia. Jakiś wewnętrzny niepokój, nie pozwalał mu skupić myśli na czymkolwiek innym, niż na pełnej i kompletnej samorealizacji, która służyłaby nie tylko jemu, ale całej ludzkości. To zmusiło go do przemyśleń. [Porzuciwszy dom,] najpierw podjął życie ascety, pełne samoumartwiania, ale nie przyniosło ono pożądanego rezultatu. Dopiero po surowej duchowej walce osiągnął doskonałość – stał się Buddą, a później nauczycielem.

Przez 45 lat, resztę swego życia, głosił ludziom swoje odkrycie (*dhamma-desana*); w tamtych czasach, gdy umiejętność czytania i pisanie nie były powszechne, publiczne przemowy były najlepszym sposobem rozpowszechniania wiedzy. W Buddzie nie było nic mistycznego. Był praktycznym człowiekiem, psychiatrą, który po poznaniu przyczyn ludzkich kłopotów z zapałem przekazywał owoce swego zrozumienia innym. Czynił to całkiem skutecznie.

Nie ma powodu by wątpić w te proste fakty historyczne. Jednak z biegiem czasu wymieszały się one z wieloma legendami, przez co nauczanie Buddy obrosło mniej lub bardziej elementami kultu. Wyższe życie (*brahmachariya*) zaczęto uważać za coś niepraktycznego i stopniowo Buddyzm stracił swój pragmatyczny charakter. Podatnym gruntem dla tych tendencji było – wspomniane wyżej – wrodzone pragnienie posiadania kogoś na kształt ojca-opiekuna lub matki-opiekunki. To wszystko doprowadziło do powstania Buddologii.

Paramity

Dla artystów, pisarza, czy malarza, Budda stał się obiektem kultu i studiów. Był analizowany pod każdym możliwym kątem, powstały także różne teorie dotyczące jego historii, rozwoju; np. oryginalna, potrójna klasyfikacja ścieżki wyzwolenia: *sila* (moralność), *samadhi* (rozwijanie umysłu) i *panna* (mądrość), wyewoluowała w dziesięć paramit. Bodhisattwa stał się wyjątkowym rodzajem osoby podobnej do Boga, kimś kogo trudno umiejscowić w otaczającej rzeczywistości. Z czasem, częścią wzorca bodhisattwy stały się cuda, mające towarzyszyć jego życiu.

Rozwój bodhisattwy powinien mieć początek w jego postanowieniu, by dla dobra i wyzwolenia wszystkich istot stać się Buddą. Postanowienie to wygłasza przed Buddą (*abhinihara-karana* lub *mslapranidhana*). W późniejszej literaturze *abhinihara* jest poprzedzona okresem,

podczas którego bodhisattwa praktykuje *manopranidhi* i już wówczas decyduje się zostać Buddą; nie rozgłasza jednak swych zamiarów.

Aby jego postanowienie mogło dojść do skutku, musi zostać spełnione osiem warunków; przedstawiają się one następująco. Aspirujący do stanu Buddy powinien być istotą ludzką płci męskiej, jego poziom duchowy winien być na tyle wysoki aby stał się arahatem w jednym życiu; w chwili gdy podejmuje rzeczona decyzję musi być pustelnikiem. Następnie powinien osobiście złożyć przyrzeczenie przed Buddą, a wówczas powinien wejść w jhanas²⁴ i być przygotowanym na każde poświęcenie, także życia. Jego postanowienie musi być nieskończenie silne.

Wyróżnia się osiemnaście niekorzystnych stanów w jakich bodhisattwa się nie odrodzi. Nigdy nie rodzi się niewidomy, głuchy, umysłowo chory, kaleki, nie rodzi się wśród barbarzyńców, ani jako niewolnik lub heretyk²⁵. Nigdy nie zmienia płci, nie jest winny pięciu haniebnym czynom powodujących natychmiastowe skutki karmiczne (*anantarika-kamma*) i nigdy nie zachowuje na trąd. Gdy odrodzi się jako zwierzę, to nigdy nie jest ono większe niż słoń ani mniejsze niż przepiórka. Nie odradza się jako peta²⁶, ani w piekle Avici ani też w wiecznie ciemnych pieklach znanych jako *lokantarika*. Nie odradza się jako Mara ani deva Suddhavaśa, nie odradza się w Bezforemnych (*arspa*) światach, ani w innych *cakkavala* (SnA. I, pp. 50 ff.).

Zgodnie z J. VI, p. 552 wszyscy bodhisattwowie muszą złożyć pięć wielkich ofiar (*mahapariścaga*), które polegają na rezygnacji z żony, dzieci, królestwa, życia i ciała.

Budda, przed którym bodhisattwa wypowiada swoje postanowienie (*abhinihara*), spogląda w przyszłość, i jeśli jest ona pomyślna daje zapewnienie, że zamiar bodhisattwy spełni się – podaje wówczas wszelkie szczegóły dotyczące tego zdarzenia. To zapewnienie nazywane jest *veyyakarana* (skt. vyakarana) i jest powtarzane przez wszystkich Buddów, których bodhisattwa spotka na swej drodze. Od tej chwili, aż do osiągnięcia oświecenia, wszelkie wysiłki bodhisattwa kieruje ku doprowadzeniu określonych cech charakteru (paramit) do doskonałości. Jak już wspomniano, w późniejszym okresie dokładnie określono jakie cechy są rozwijane, jednakże ich lista przedstawia się nieco inaczej w pismach palijskich i sanskryckich. Pomijając te drobne różnice, głównym celem jest osiągnięcie doskonałości moralnej.

Początkowo było tylko sześć paramit, które później uzupełniono do dziesięciu. Te wcześnie sześć, jak podają buddyjskie pisma sanskryckie, są następujące: *dana* (szczodrość), *sila* (moralność), *khanti* (cierpliwość), *viraya* (energia, witalność), *dhyana* (koncentracja) i *panna* (mądrość). Cztery dodatkowe paramity to *upaya kausalya* (zręczność w środkach), *pranidhana* (zdecydowanie), *bala* (siła) oraz *jnana* (wiedza). Za Har Dayal, *The Bodhisattva Doctrine In Buddhist Sanskrit Literature*, Londyn, 1932, str. 168.

Na liście palijskiej zamiast dhayany jest *nekkhamma* (wyrzekanie się), natomiast *upaya*, *bala* i *jnana* są zastąpione, odpowiednio, przez: *sacca* (prawdomówność), *metta* (miłująca dobroć) i *upekkha* (spokój umysłu).

Czas w ciągu którego bodhisattwa rozwija się jest różny: niektórzy doskonałą paramity

²⁴ Jhanas — wyższe stany świadomości, które mogą zostać osiągnięte przez praktykę samadhi. W tym stanie osoba praktykująca może osiągnąć nadnaturalne zdolności, np. widzieć swoje przeszłe żywoty.

²⁵ Prawdopodobnie chodzi o odrodzenie w otoczeniu, gdzie nauczanie Buddy jest nieznanne albo nieszanowane.

²⁶ Peta — głodny duch

przez co najmniej cztery asankheyya²⁷ i sto tysięcy kalp, inni przez osiem asankheyya i sto tysięcy kalp, a jeszcze inni przez szesnaście asankheyya i sto tysięcy kalp. Pierwszy z tych okresów, najkrótszy, jest przeznaczony dla tych, którzy osiągnęli dużą mądrość (panna); średni okres jest dla mających wielką wiarę (*saddha*); ostatni, najdłuższy okres, przeznaczony jest dla istot o wielkiej cierpliwości.

Opuszczenie Nieba Tusita

Przedostatni swój żywot bodhisattwa wie dzie w niebie Tusita; jest on przedostatni, bowiem bodhisattwa dochodzi do wniosku, że powinien opuścić niebo i odrodzić się jako człowiek. To bardzo ważne wydarzenie w życiu bodhisattwy sprawia, że pojawiają się różne znaki w dziesięciu tysiącach światów, powodując duże zdenerwowanie/podniecenie (*halahala*) wśród mieszkańców nieba.

Wtedy wszyscy dewowie przychodzą i proszą bodhisattwę by spróbował odrodzić się jako istota ludzka; wówczas bodhisattwa podejmuje pięć wielkich poszukiwań (*panca-maha-vilokana*) podczas których ustala czas, kontynent, miejsce urodzenia, dowiaduje się kim będzie jego matka i poznaje długość jej życia. Czas (*kala*) musi zostać określony ponieważ Buddowie nie pojawiają się na świecie, gdy długość życia ludzi jest dłuższa niż sto tysięcy lat lub krótsza niż sto lat. Buddowie rodzą się tylko w Jambudvīpa (północnych Indiach) i tylko w kaście braminów lub rodzie khattiya. Gdy wszystkie te poszukiwania dobiegają końca bodhisattwa udaje się do Nandanavana²⁸, gdzie formalnie odchodzi ze świata dewów.

Poczęcie bodhisattwy związane jest z różnymi cudami. Zarówno w palijskich jak i sanskryckich źródłach próbuje się pokazać, że poczęcie bodhisattwy nie jest wynikiem fizycznego zespolenia matki i ojca. Poniższy cytat pochodzi z książki *Dictionary of Pali proper Names*, G.P. Malalasekera (II, str. 3247) i przedstawia typowy pogląd na życie bodhisattwy prezentowany w literaturze.

W dniu poczęcia, matka Bodhisattwy składa ślubowania, w których zobowiązuje się do postu i wstrzemięźliwości seksualnej aż do zakończenia wielkiego święta²⁹. Wówczas udaje się na spoczynek; śni o tym, jak Czterech Bogów-Opiekunów zabiera ją z łóżka, kąpie w jeziorze Anotatta, odziewa w duchowe szaty i umieszcza w złotym pałacu, pełnym luksusów. Gdy matka tam spoczywa, Bodhisattwa, pod postacią białego słońca, przenika do jej łona przez prawy bok. Ziemia trzęsie się, a dziesięć tysięcy światów napełnia blaskiem. Natychmiast też Czterej Bogowie przydzielają strażnika dla matki i dziecka.

Brzemienna matka w całym okresie ciąży, który trwa dokładnie dziesięć miesięcy, jest całkowicie wolna od dolegliwości i chorób, czuje również, że dziecko

²⁷ Asankheyya — słowo to znaczy ‘niepoliczalny’, a także (co bardziej pasuje do kontekstu) oznacza 64 cykli rozwoju człowieka. Wraz z rozwojem, długość życia człowieka rośnie od 10 lat do bliżej niesprecyzowanej liczby, po czym znów osiąga wartość początkową – o taki właśnie cykl chodzi.

²⁸ Nandanavana — ogród znany ze swego piękna, który ma znajdować się pomiędzy górą Meru, a Devakuru.

²⁹ Cięży, podczas której nosi Bodhisattwę.

w jej łonie siedzi ze skrzyżowanymi nogami. Gdy upłynie dziesięć miesięcy następuje poród, który ma miejsce zawsze w lesie, nigdy w domu. Dewa Suddhavaśa, wolny od wszelkich namiętności, łapie dziecko w złotą sieć, po czym odziewa je skórą antylopy ofiarowaną przez Czterech Bogów-Opiekunów i oddaje matce.

Bodhisattwa może urodzić się zupełnie czysty. W przeciwnym razie, w chwili narodzin, z nieba spływają dwa strumienie wody, zimny i gorący, które obmywają matkę oraz noworodka. Następnie dziecko, stawiając pewnie stopy, przechodzi siedem kroków w kierunku północnym i nie widząc nikogo, kto mógłby mu dorównać, ogłasza swoje zwierzchnictwo nad całym światem oraz to, iż oto po raz ostatni się narodził. Siedem dni po porodzie matka umiera, gdyż nie może urodzić innego dziecka.

Ostatnim narodzinom bodhisattwy towarzyszą niezwykle wydarzenia. Wezwany jasnowidz (wróżbiarz) dostrzega na ciele dziecka trzydzieści dwa znaki Wielkiego Człowieka³⁰ i przepowiada, że stanie się on albo Cakkavatti³¹ albo Budda. Ojciec, pragnąc by dziecko zostało Cakkavatti nie zaś Budda, otacza je wszelkim zbytkiem i ukrywa przed nim choroby i brzydotę świata. Ale to poczynione w dalekiej przeszłości postanowienie Bodhisattwy wyznacza jego drogę; staje się świadom istnienia takich rzeczy jak starość, choroba czy śmierć i uświadamia sobie, że wolność umysłu można znaleźć poprzez wyrzeczenie życia. Nagłony pragnieniem odkrycia przyczyn cierpienia pojawiającego się w tym świecie i sposobów jego uśmierzenia, Bodhisattwa wyrzeka się świata w dniu narodzin swego męskiego potomka.

Porzuciwszy życie doczesne Bodhisattwa surowo, ciężko praktykuje; okres praktyki jest różny... Pewnego dnia Bodhisattwa osiąga Stan Buddy, otrzymuje od kobiety jedzenie – ryż i mleko (*payasa*) oraz podarunek w postaci trawy kusa³², którą otrzymuje przeważnie od Ajivaka³³ i którą ten rozsiewa wokół miejsca gdzie siedział bodhisattwa pod drzewa Bodhi. Powierzchnia tego miejsca jest różna.

Nim Bodhisattwa osiąga oświecenie ma pięć wielkich snów: 1) świat jest jego łóżem, Himalaje poduszką, jego lewa ręka spoczywa na wschodnich morzach, prawa na zachodnich, a stopy na morzach południowych; 2) źdźbło trawy *tiriya* (kusa), które wyrasta z jego pępka, sięga chmur; 3) białe robaki z czarnymi głowami pełzają od jego stóp do kolan; 4) cztery ptaki o różnych kolorach spadają z czterech stron świata do jego stóp i stają się białe; 5) chodzi tam i z powrotem po stercie nawozu, ale nie brudzi się.

Następnego dnia, Bodhisattwa siada ze skrzyżowanymi nogami, z twarzą skierowaną na wschód, zdecydowany nie wstać póki nie dopnie celu. Bogowie ze wszystkich światów gromadzą się by oddać mu cześć, ale Mara przybywa ze swymi wielkimi zastępami i bogowie uciekają. Cały dzień trwa walka pomiędzy Marą i Bo-

³⁰ Trzydzieści dwa znaki/znamiona Buddy są wymienione w Sutta Pitaka/Digha Nikaya/Lakkhana Sutta.

³¹ Cakkavatti — Władca świata

³² Kusa — trawa siana wokół ołtarza (miejsca świętego) jako forma ofiary.

³³ Ajivaka — Twórca ruchu religijnego „nagich ascetów”; także nazwa tego ruchu.

dhisattwą; paramity, które Bodhisattwa rozwijał, dodają mu teraz siły i w końcu nadchodzi moment, gdy bogini ziemi poświadcza wielkie osiągnięcie Bodhisattwy. O zachodzie słońca, wycofuje się upokorzony Mara wraz z armią.

Tymczasem bodhisattwa spędza noc w głębokiej koncentracji; podczas pierwszej straży zdobywa wiedzę o swych wcześniejszych żywotach, z drugą strażą otwiera oko umysłu³⁴, natomiast podczas ostatniej straży rozważa doktrynę *Paticcasamuppada*³⁵ i w pełni ją pojmuje. Jego umysł bez przeszkód poznaje łańcuch przyczyn, ziemia trzęsie się dwanaście razy. Wraz ze wschodem słońca spływa nań wszechwiedza i staje się Doskonale Przebudzonym Budda, osiąga absolutne zwycięstwo, a cały świat cieszy się wraz z nim.

Ideały Arahata i Bodhisattwy w Mahajanie i Hinajanie

Ponieważ ideał bodhisattwy rozpowszechniony w Mahajanie, jest uznawany za wyraz sprzeciwu wobec powszechnego w Hinajanie ideału arahata, koniecznym jest wyjaśnienie niejasności. Mianowicie wysuwane są oskarżenia wobec arahatów o ich egoistyczną postawę – takie postawienie sprawy świadczy o dużym nieporozumieniu. Oskarżenia o egoizm zostały podniesione nie wobec arahatów, ale wobec tych mnichów Therawady, którzy poprzez swoją postawę i swoje pisma zniekształcili ideał arahata, ukazując go jako egoistyczną istotę. W efekcie czego wyższe religijne życie (*brahmacariya* lub *adhisila*) zaczęło jawić się jako coś bardzo niepraktycznego.

Budda wyraźnie wskazywał, za pomocą przykładów i wskazań, wartość pracy na rzecz pomysłności innych. Duch Jego nauczania był taki, by najpierw osiągnąć oświecenie samemu, a dopiero później pomagać tym, którym można pomóc. Zostało to jasno wyrażone w dobrze znanych słowach Buddy, które ten wypowiedział do pierwszych sześćdziesięciu arahatów, by poświęcili się oni służbie innym. Ponadto Budda zniechęcał do czczego filozofowania i spekulowania, jeśli nie miałyby to wartości praktycznej.

W kontraście do szlachetnego przykładu Buddy, jego późniejsi naśladowcy zamiast praktykować religijne życia, w sposób jaki on odkrył i nauczał, zaczęli w akademicki sposób studiować Jego słowa i na tym poprzestali. Stali się filozofami, ludźmi spekulującymi na bardzo różne tematy, za to z bardzo niewielką praktyką duchową. Mnisi Hinajany stali się mniej lub bardziej skostniali w tej materii.

Protest mahajanistów był skierowany przeciwko owemu skostnieniu i wynikającej z tego indolencji [duchowej], nie zaś przeciwko ideałowi arahata jako takiemu. Budda i arahatowie,

³⁴ ang. *divine eye*

³⁵ *Paticcasamuppada* — Cykl współzależnego powstawania (ang. *Cycle of Dependent Origination*), podsumowuje nauczanie Buddy, dotyczące fizycznych i mentalnych zjawisk dotyczących się istoty żywych. Cykl ma dwanaście części: 1) *Avijja* – ignorancja, ułuda; 2) *Sankhara* – ang. *kamma-formations*; 3) *Vinnana* – świadomość, pamięć; 4) *Nama-rupa* – opinie i wartościowanie; 5) *Salayatana* – sześć podstawowych zmysłów; 6) *Phassa* – wrażenia; 7) *Vedana* – odczucia; 8) *Tanha* – pragnienia; 9) *Upadana* – przywiązanie; 10) *Bhava* – stawanie się/istnienie; 11) *Jati* – odradzanie się; 12) *Jara-marana* – starość i śmierć.

którzy sami osiągnąwszy oświecenie, pomagali ludziom, nie byli obiektem mahajanistycznej krytyki. Jednakże mahajaniści osiągnęli ekstremum z innej strony – tak bardzo polecany i rozpowszechniany ideał bodhisattwy przerodził się w końcu w pusty kult bodhisattwów; skrajny intelektualizm hinajany został zastąpiony przez skrajnie emocjonalne podejście mahajany. Istota nauczania Buddy leży pośrodku tych dwu skrajności, jest harmonią intelektu i emocji, wypowiedzi serca i umysłu, teorii i praktyki. To właśnie podejście, jest uznawane w buddyźmie, za wzorcowe.

W Kanonie Palijskim (Tipitace) zainteresowanie bodhisattwami jest nikłe – nie ma ani filozoficznych rozważań na ich temat, ani głębszych analiz postawy bodhisattwów. Bodhisattwa jest przedstawiony w bardzo uproszczony sposób, jako „larwalna forma” Buddy. Gautama nie odmawiał możliwości zostania Buddą nikomu, kto byłby dojrzały moralnie i intelektualnie. Bardzo ważną rzeczą jest to, iż stało się jasne, że Budda nie pojawia się ot tak sobie na świecie, nie jest również kolejną inkarnacją wcześniejszego Buddy. Zamiast tego pojawienie się Buddy – istoty przewyższającej bogów i ludzi – było efektem „kumulacji” cnót, które przez długi czas, w ciągu wielu żywotów, były budowane i wzmacniane poprzez dobre uczynki i szlachetne aspiracje. Takie rozumowanie jest całkiem logiczne i budujące.

Taka istota swoje przedostatnie istnienie spędzi w niebie Tusita, czekając cierpliwie na dogodny czas by odrodzić się wśród ludzi. Mając to na uwadze, Kanon Palijski całkiem logicznie stwierdza, że bodhisattwa jest rzadkim rodzajem człowieka, który pojawia się w określonym czasie i miejscu przestrzeni. I na tych stwierdzeniach Kanon poprzestaje. Ale w późniejszych pracach, takich jak *Buddhavamsa*, *Cariyapitaka*, palijskie komentarze i sutry mahajany, zaczęto rozwijać koncepcję bodhisattwy w taki sposób, że stał się on obiektem czci i kultu i stopniowo zatracił ludzkie cechy. Mahajaniści by temu zaradzić zaprzestali mówić o bodhisattwach, jako o zbawicielach.

Zgodnie z poglądem Hinajany, bodhisattwa spędza swoje przedostatnie życie w niebie Tusita, gdzie cieszy się władzą i szacunkiem indyjskich bóstw. Ale ponieważ w jednym czasie może pojawić się tylko jeden Budda, tak też w niebie Tusita jest tylko jeden bodhisattwa. Jednak w Mahajanie wielość Buddów, przebywających w niebiosach, stała się również udziałem bodhisattwów i pogląd ten stał się popularny; z biegiem czasu, ich liczba [Buddów i bodhisattwów] urosła do nieskończoności.

Ideał Bodhisattwy i codzienne życie

Ideał bodhisattwy, z jego praktyczną postawą wobec życia, podkreśla wartość życia rodzinnego. Zrzeczenie się domowego życia nigdy nie oznacza ucieczki od życia – Nirwana istniała nie poza samsarą, ale w jej obrębie. Gautama Budda nigdy nie polecał „życia w izolacji czy stałego odosobnienia”. Sam nigdy nie był uciekinierem i nie chciał by ktokolwiek nim zostawał. Nauczał, że w wyniku ignorancji (*anijja*) ludzie nie widzą rzeczy takimi jakie są one na prawdę i z tej przyczyny mają pragnienia, których zaspokajanie tylko przedłuża cierpienie. Budda uczył, że należy usunąć zasłonę ignorancji, by odsłonić światło [prawdy].

Można to osiągnąć poprzez usunięcie iluzji tkwiących w umyśle, rezultatem czego jest re-

wolucja na poziomie psychiki, sprawiająca, że człowiek uwalnia się z pułapki narodzin, chorób i śmierci. Ale to nie może zostać osiągnięte dzięki ucieczce od życia. Wręcz przeciwnie – problem może zostać rozwiązany, gdy stawi się mu czoło i pokona. Zwycięstwo jest możliwe dzięki zmianie swojego wnętrza – umysłu, w którym kryją się przyczyny problemu. To zmiana postawy i poglądów powodująca usunięcie ignorancji. Osoba, która to osiąga, mimo że wciąż żyje na świecie, już doń nie należy.

Jeśli człowiek może osiągnąć przebudzenie, prowadząc uprzednio zwyczajne życie rodzinne, tak jak to miało miejsce w przypadku księcia Siddharty, to z pewnością jest on bardziej użyteczny, niż pustelnik-asceta żyjący w dżungli. Ideał bodhisattwy zaleca takie właśnie funkcjonowanie w społeczeństwie. Dzięki temu, znana od starożytności duchowość zyskała zupełnie nowe oblicze. Przykładem religijnej i pilnej osoby świeckiej żyjącej w ten sposób jest Vimalakirti, przedstawiony w *Vimalakirtinirdesa*.

Ten majątny gospodarz, który mieszkał w Vaisali żył *tylko po to by pomagać ludziom; będąc bardzo bogatym zawsze dbał o biednych, doskonały w samodyscyplinie, posłuszny wszelkim przepisom, wyzbył się gniewu praktykując cierpliwość, wyzbył się lenistwa praktykując pilność; usunął wszelkie rozproszenia umysłu poprzez uważną medytację; pozbył się ignorancji dzięki zdobyciu gruntownej wiedzy; chociaż był tylko świecką osobą, przestrzegał zakonnej dyscypliny; chociaż żył w domu, nigdy niczego nie pragnął; chociaż posiadał żonę i dzieci, zawsze pielęgnował czyste cnoty; chociaż był otoczony rodziną, światowe przyjemności były mu obce; chociaż używał ozdób wysadzanych klejnotami, chwalił duchową świetność; chociaż jadł i pił, rozkoszował się smakiem medytacyjnych uniesień; chociaż przebywał w domach hazardu, sprowadzał hazardzistów na właściwą ścieżkę; chociaż miał kontakt z herezją, nigdy nie pozwalał by jego wiara osłabła; chociaż posiadał głęboką wiedzę o ziemskich sprawach, zawsze znajdował przyjemność w duchowych sprawach, tak jak uczył Budda; chociaż osiągał korzyści ze wszystkich prac, był daleki od całkowitego im oddania; przynosił korzyść wszystkim istotom, udając się tam, gdzie go proszono; gdy był w sali przemówień zawsze nauczał młodych i ignorantów; gdy był w domach rozpusty unaoczniał wszystkim zgubny wpływ namiętności; gdy był u sprzedawcy wina przekonywał wszystkich by szukali wyższych rzeczy; gdy był pośród bogaczy wygłaszał prawo; uczył katriyas³⁶ cierpliwości; usuwał arogancję, gdy był pośród braminów; uczył sprawiedliwości wielkich ministrów; uczył uczciwości dam dworu; przekonywał ludzi do miłowania cnót.*

Ideał bodhisattwy miał też wpływ na panujących na Sri Lance. Pomędzy IV w. p.n.e, a XI w. n.e. królowie Sri Lanki zaczęli być uważani nie za ludzi, lecz za bodhisattwów. Naskalna inskrypcja Jetavanarama króla Mahinda IV oraz inskrypcja Pritidanakamanapa króla Nissanka Malla, zawierają wersy, w których władcy mówią o sobie jako o bodhisattwach. Rajatarangani (p. 470 oraz *Nikayasamgraha*, ed. Kumaranatunga, p. 24) także wyraźnie to potwierdzają. Parakramabahu II twierdził, że zostanie Buddą (Mahavamsa, ch. 86, str. 7).

Charles Eliot pisze (w *Hinduism and Buddhism*, III, str. 328) o systemie jaki obowiązywał w Chinach przyjmowania do Sanghi. Składał się on z trzech etapów: nowicjatu (*pabbajja*), wyższych święceń (*upasampada*) oraz przyjęcia ślubowań bodhisattwy (*shou-pu-sa-chich*). Głównie

³⁶ Katriya — indyjska kasta władców-wojowników.

nym elementem ceremonii przyjmowania ślubowań było przypalanie w kilku (3-18) miejscach głowy kandydata.³⁷

Kult bodhisattów wymagał ich ikonograficznego przedstawienia, i ta potrzeba została w pełni zaspokojona – stworzono obfitą liczbę obrazów bodhisattwów, szczególnie w krajach gdzie Mahajana była szczególnie rozwinięta. Dzięki temu buddyjska sztuka stała się bogatsza. Wraz z rozwojem kultu, czczeni bodhisattwowie zyskiwali wiele atrybutów, mających symbolizować ich różnorakie funkcje. Np. czasem mieli wiele głów i rąk jak figura tysięcznego Awalokiteśwary pochodząca z Japonii.

Buddhist Publication Society

Buddhist Publication Society jest organizacją której celem jest rozpowszechnienia Nauczania Buddy – uniwersalnego przekazu, kierowanego do ludzi wszystkich wyznań.

BPS zostało założone 1958 roku, wydając od tego czasu różnego rodzaju książki i broszury, tematyka których jest bardzo szeroka. Publikacje to zarówno dokładne, opatrzone komentarzem, tłumaczenia mów Buddy, opracowania, jak również oryginalne, współczesne teksty dotyczące buddyjskiej praktyki i filozofii. Prace te przedstawiają Buddyizm takim jakim naprawdę jest – dynamiczną siłą, która przez ostatnich 2500 lat wpływała na wrażliwe umysły i jest wciąż tak samo aktualna dziś, jak wtedy gdy powstała.

Na życzenie, możemy bezpłatnie przesłać pełną listę naszych publikacji.

Nasz adres:

The Hony. Secretary
BUDDHIST PUBLICATION SOCIETY
P.O. Box 61
54, Sangharaja Mawatha
Kandy
Sri Lanka

Strona internetowa:

www.beyondthenet.net/bps/

³⁷Na głowie kandydata kładziono rozżarzone węgliki – jeśli ów wytrzymał ból przez określony czas, mógł zostać pełnoprawnym mnichem.